

ARAŞTIRMA

Covid-19 Pandemi Sürecinde Korku, Sağlık Kaygısı ve Diş Sağlığı Bilgi Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Ayşe Toraman(0000-0001-7988-0765)^α, Kübra Karaçam(0000-0001-5981-5253)^β

Selcuk Dent J, 2022; 9: 738-745 (Doi: 10.15311/selcukdentj.992218)

Başvuru Tarihi: 07 Eylül 2021
Yayına Kabul Tarihi: 04 Aralık 2021

ÖZ

Covid-19 Pandemi Sürecinde Korku, Sağlık Kaygısı ve Diş Sağlığı Bilgi Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Amaç: COVID-19 salgını toplumların hem beden hem de ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı, pandemi sürecinde diş hekimine başvuran hastaların COVID-19 korku düzeyi ve diş sağlığı bilgisi ile sağlık kaygısı ilişkisini incelemektir.

Gereç ve Yöntemler: Çalışma için veriler 2021 yılı Mart ayında Afyonkarahisar Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi'ne başvuran 241 hastaya uygulanan anket ile toplanmıştır. Veriler T-testi, ANOVA ve Pearson korelasyon testi ile analiz edildi. İstatistiksel olarak $p < 0.05$ değeri anlamlı kabul edilmiştir.

Bulgular: Katılımcıların sağlık anksiyetesi (1.87 ± 0.59) ve COVID-19 korkusu (2.56 ± 0.54) düzeyleri orta düzeyde olarak saptanmıştır. Verilere göre COVID-19 korkusu ve sağlık kaygısı istatistiksel olarak anlamlı korelasyon gösterdi ($p = 0.001$). COVID-19 korkusu ile ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı tutum ($p = 0.014$) ve davranış ($p < 0.001$) arasında kuvvetli pozitif korelasyon olduğu görüldü. Sağlık anksiyetesi skorları, ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı tutum ve davranış seviyeleri ile korelasyon sergilemedi ($p > 0.05$). Sonuçlara göre kadınların COVID-19 korkusu, sağlık anksiyetesi ve ağız ve diş sağlığı konusundaki bilgileri erkeklerle göre daha yüksekti.

Sonuç: Pandeminin kadınlarda daha fazla anksiyeteye neden olduğu, bu sürecin toplumun bir kesiminde diş sağlığının devam ettirilmesi konusunda endişeye yol açtığı gözlenmiştir. Ağız diş sağlığı bilgi düzeyinin COVID-19 korku seviyesini etkileyebildiği görülmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

COVID-19, Diş Hekimliği, Sağlık Anksiyetesi, Ağız Sağlığı Bilgisi

ABSTRACT

Evaluation of the Relationship Between Levels of Fear, Health Anxiety and Dental Health Knowledge During the Covid-19 Pandemic Process

Background: The COVID-19 pandemic has had adverse effects on both the physical and mental health of societies. The aim of this study is to examine the relationship between COVID-19 fear level and dental health knowledge and health anxiety of dental patients during the pandemic process.

Methods: The data for the study were collected with a questionnaire applied to 241 patients who came to Afyonkarahisar Oral and Dental Health Center in March 2021. Statistical analysis was performed using the T-test, ANOVA and Pearson correlation tests. A value of $p < 0.05$ was considered statistically significant.

Results: The participants' health anxiety (1.87 ± 0.59) and fear of COVID-19 (2.56 ± 0.54) were found to be moderate. According to the data, fear of COVID-19 and health anxiety showed statistically significant correlation. ($p = 0.001$). There was a strong positive correlation between fear of COVID-19 and knowledge-based attitude ($p = 0.014$) and behavior ($p < 0.001$) about oral and dental health. Health anxiety scores did not correlate with knowledge-based attitudes and behavior levels about oral and dental health ($p > 0.05$). According to the results, females COVID-19 fear, health anxiety, and knowledge of oral and dental health was higher than males.

Conclusion: It has been observed that the pandemic caused more anxiety in women, and this process has caused concern about the maintenance of dental health in a part of the society.

KEYWORDS

COVID-19, Dentistry, Health Anxiety, Oral Health Knowledge

GİRİŞ

COVID-19 yeni korona virüsün (SARS-CoV-2) neden olduğu, temas veya damlacık/aerosollerdeki mikroorganizmaların solunması/yutulması ile bulaşabilen tüm dünyayı etkileyen bir hastalıktır.^{1,2} Aralık 2019 yılında ilk olarak Çin'de başlayıp tüm dünyayı etkileyen bu hastalık 30 Ocak 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi olarak ilan edildi.³ Dünya çapında uygulanan sosyal izolasyon ve karantina önlemleri kapsamında tüm sosyal hayatın kısıtlanması ve çalışma rutinlerinde değişiklikler, bulaşmış kişilerle temas kurma endişesi gibi

sebeplerden dolayı insanlar üzerinde büyük bir korkuya yol açtığı görülmüştür. Ancak, pandemi koşullarının ve sosyal mesafenin insanlar üzerindeki etkisinin psikososyal yönü, hastaların bu şartlarla ilgili duygu ve kaygıları hakkında çok az şey bilinmektedir.^{4,5}

Sağlık bütünsel bir kavram olarak ele alınır. Ağız ve diş sağlığı genel vücut sağlığıyla yakından ilişkilidir.^{6,7} Genel sağlığın korunmasında bireyin kişisel sağlık davranışı oldukça önemlidir. Kişisel sağlık davranışı ve ağız-diş sağlığı davranışı

^α Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Diş Hekimliği Fakültesi, Periodontoloji AD, İstanbul, Türkiye

^β Afyonkarahisar Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi Periodontoloji, Afyonkarahisar, Türkiye

arasında bağlantı vardır. Birçok sistemik hastalığın ağız hastalıkları ile ilişkisi çalışmalarda rapor edilmiştir.^{7,8} Ağız sağlığı davranışı, sağlık okuryazarlığı ve ağız-diş sağlığı bilgisi ile pozitif yönde ilişkilidir.⁸⁻¹¹

Bulaşıcı hastalıklar sadece hayatı değil, aynı zamanda bireylerin psikolojik sağlığını da tehdit eder. SARS salgını ve COVID-19 pandemisi sırasında yüksek stres ve korku, depresyon, anksiyete, uyku sorunları ve zayıf konsantrasyon gibi bulguların görüldüğü bildirilmiştir.¹²⁻¹⁴ Korku belirli bir tehlike durumunda hayatta kalma içgüdüüne bağlı oluşan duygusal bir tepkidir.¹⁵ Anksiyete ise bilinmeyen bir tehlikeye karşı meydana gelen tedirginlik hissi ya da akıl dışı korku halidir.¹⁶

Sağlık anksiyetesi, var olan fiziksel bir hastalık olmadığı durumda bile kişinin vücudundaki olağan değişiklikleri veya duyumları ciddi bir hastalık belirtisiymiş gibi olumsuz yönde aşırı yorumlamasına neden olan psikolojik bir deneyimdir. Sağlık anksiyetesinin; ciddi bir hastalığı olduğuna ve var olduğunu düşündüğü ciddi hastalığın olumsuz sonuçlara yol açtığına dair algı bulunması şeklinde iki temel bileşeni bulunmaktadır.¹⁷

Pandemiyi kontrol altına almak için uygulanan karantina önlemleri, diş hekimliği hizmetlerini belirgin şekilde sınırlandırmıştır. Çapraz enfeksiyonu önlemek için, ülkemizde acil tedaviler dışında rutin diş tedavilerinin askıya alınması, ağız-diş sağlığı hizmetlerinin verilmesini aksatmıştır. Ancak bu süreçte hem hastaların diş randevularına gelme konusunda endişeleri hem de alınan önlemler nedeniyle dental tedavilerin ertelenmesi bir süre sonra dental hastalıkların artmasına veya hastalık tablolarının ağırlaşmasına yol açabilir. Bu durum ise çok ciddi hasta yığılmalarının olmasına, basit ve maliyeti düşük işlemlerle tedavi edilebilecek hastalık tablolarının daha komplike hale gelmesine yol açabilir.^{18,19}

Bu çalışmanın amacı, diş hekimine başvuran hastalarda COVID-19 pandemisine ilişkin korku düzeyi ve diş sağlığı davranışları ile sağlık kaygısı ilişkisini araştırmaktır. Ayrıca salgın nedeniyle karantina sürecinin ve kısıtlamaların hastaların diş sağlığının devam ettirilebilmesi hakkındaki endişelerini değerlendirmektir.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Etik Beyanı

Bu çalışma, insan ve hayvanda herhangi bir girişimsel işlemi içermemektedir ve Helsinki Deklarasyon Prensibine uygun olarak yapılmıştır. Çalışma Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu (05.02.2021, no: 2021/2) tarafından onaylandı.

Çalışma Grubu

Çalışmaya Afyonkarahisar Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi'ne başvuran ve elden verilen anket formunu doldurmayı kabul eden hastalar dâhil edildi.

Hazırlanan anket formu 2021 yılı Mart ayında hastaneye, tedavi amaçlı gelen 18-60 yaş aralığında toplam 241 gönüllüye uygulanarak ilgili veriler toplandı. Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi'ne pandemi süreci içerisinde ilk muayene için gelebilecek toplam hasta sayısının önceki aylardaki müracaatlara bakıldığında bir ayda en fazla 2400 kişi olabileceği göz önünde bulundurularak örneklem hacminin %90 güvenirlilikle bu büyüklükteki bir anakütle için $n = \frac{t^2 * p * q}{e^2 + \frac{t^2 * p * q}{N}}$ formülü yardımı ile ($p=0,5$; $q=0,5$; $t=1,64$ ve $e=0,05$) yanıt ihtiyacı olduğu belirlendi.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada COVID-19 korkusu ölçeği, ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı tutum ve bilgiye dayalı davranış ölçeği ve sağlık anksiyetesi ölçeği-kısa formu bulunun anket (bkz. Ek) uygulandı.

COVID-19 Korkusu Ölçeği: 7 maddeli tek boyutlu 5'li Likert tipinde olan bu ölçek Ahorsu ve ark.²⁰ tarafından geliştirildi (1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum). Yüksek puanlar bireylerde koronavirüs ile ilişkili korkunun daha fazla olduğunu göstermektedir. COVID-19 Korkusu Ölçeğinin faktör yükleri (0.66 ila 0.74) ve düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu (0.47 ila 0.56) kabul edilebilir bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Haktanır ve ark.²¹ tarafından yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılığı ve test-tekrar test güvenirliliği ($\alpha = 0.82$ ve ICC = 0.72) kabul edilebilir düzeydedir.

Sağlık Anksiyetesi Ölçeği-Kısa Form: İlk ölçek 64 maddelik olarak Salkovskis ve ark.²² tarafından geliştirilmiştir. Kısa form ilk ölçeğin 18 maddesini içerir ve dört seçeneqli (a, b, c, d şeklinde) yanıtlar bulunan ifadeler yer almaktadır. Ölçeğin ana kısmındaki (bedensel belirtilere karşı aşırı duyarlılık ve kaygı) 14 maddelik ifadeler katılımcının sağlığına ilişkin duygu ve düşüncelerini sorgulamaktadır. Diğer 4 maddedeki ifadeler (hastalığın olumsuz sonuçları kısmı) ise katılımcı ciddi bir hastalığa sahip olduğunu varsaydığında kendilerine en yakın ifadeyi seçmeleri istenmektedir. Ölçekte her bir madde 0-3 arasında puanlandırılmıştır. Yüksek puanlar bireylerde sağlık anksiyetesinin daha fazla olduğunu göstermektedir. Aydemir ve ark.²³ tarafından Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Türkçe formun iç tutarlılığı $\alpha = 0.92$ ve tekrar test güvenirliliği 0.57 olarak bulunmuştur. Madde-toplam puan katsayıları 0.41 ile 0.77 olarak belirlenmiştir.

Ağız ve Diş Sağlığı Konusunda Bilgiye Dayalı Tutum ve Bilgiye Dayalı Davranış Ölçeği: Atalay ve ark. 11 tarafından geliştirilmiş sırasıyla 6 ve 5 maddelik, 5 puanlı (1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum) Likert ölçeğidir. Yüksek puanlar bireylerde ağız ve diş sağlığı konusunda daha fazla bilgi düzeyi olduğunu

göstermektedir. Ölçeğinin faktör yükleri 0.589 ile 0.798, 0.629 ile 0.772) ve toplam varyansın %56.575'ini açıklamaktadır. Ölçeğin iç tutarlılığı $\alpha = 0.806$ olarak belirlenmiştir.

İstatistiksel Analizler

SPSS 21.0 istatistik programı (SPSS Inc., Chicago, IL, ABD) kullanılarak verilerin analiz yapıldı. $p < 0.05$ değeri istatistiksel anlamlılık düzeyi olarak alındı. Veri raporlama için sayı ve yüzdelerle tanımlayıcı istatistikler oluşturuldu. İki grup arasındaki cevaplardaki farklılıkları tespit etmek için parametrik olan veriler T testi ile, parametrik olmayan veriler Mann Whitney testi ile analiz edildi. İki'den fazla grubun ortalamaları arasındaki farkı değerlendirmek için parametrik verilerde ANOVA, parametrik olmayan verilerde Kruskal Wallis testi ile değerlendirildi. Değişkenler arasındaki ilişki Pearson ve Spearman's korelasyon testi ile analiz edildi. Normallik varsayımı çarpıklık ve basıklık değerleri kullanılarak test edildi ve varyansların homojenliğini kontrol etmek için Levene testi yapıldı.

BULGULAR

Anket Güvenilirliği

Ölçeklerin güvenilirlik çözümlenmelerinde Cronbach alfa (α) iç tutarlılık katsayısı kullanıldı. Ölçeklerin Cronbach α katsayıları sırasıyla; COVID-19 korkusu ölçeği ($\alpha = 0.854$), ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı tutum ölçeği ($\alpha = 0.796$) ve bilgiye dayalı davranış ölçeği ($\alpha = 0.896$) ve sağlık anksiyetesi ölçeğinin ($\alpha = 0.752$) olarak belirlendi.

Tanımlayıcı Özellikler

Katılımcıların bireysel özellikleri ve COVID-19 korkusu ve sağlık anksiyetesi ile bilgiye dayalı tutum ve davranışlarına ilişkin ortalama (ort.), standart sapma (SS) değerleri **Tablo 1**'de sunuldu. Katılımcıların ortalama yaşı 31.8 (24-53 aralığında) ve %62.2'si (n=150) kadındır. Katılımcıların %14.5 (n=35) ilköğretim, %39.4 lise, %11.6 yüksekokul, %25.3 üniversite ve %9.1 master/doktora mezunudur. Cevap verenlerin %10.4 COVID-19 hastalığı geçirdiğini bildirdi. Katılımcıların %34.4'ü kısıtlamalardan dolayı diş sorunlarının kötüye gittiğini düşündüklerini belirtti. Katılımcıların sağlık anksiyetesi (ort = 1.87 ± 0.59) ve COVID-19 korkusu (ort = 2.56 ± 0.54) düzeyleri orta düzeyde olarak saptandı.

Tablo 1'deki bağımsız örneklem T testi analizi sonuçlarına bakıldığında kadınların COVID-19 korkusu puanı (ort = 2.7 ± 0.77 ; $p = 0.001$) erkeklerin COVID-19 korkusu puanından (ort = 2.3 ± 0.88) anlamlı derecede daha yüksekti. Kadınların sağlık anksiyetesi puanı (ort = 1.9 ± 0.34 ; $p = 0.03$) erkeklerin puanından (ort = 1.8 ± 0.36) anlamlı derecede daha yüksekti. Mann-Whitney U Testi sonuçları kadınların ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı tutum puanı (ort = 4.0 ± 0.85 ; $p = 0.01$) erkeklerin

puanından (ort = 3.7 ± 1.0) anlamlı derecede daha yüksek olduğunu gösterdi (**Tablo 1**).

COVID-19 korkusu puanına bakıldığında ANOVA test analiz sonuçları 46+ yaşında olanların puanı (ort = 3.0 ± 0.99) 18-25 yaşında olanların puanından (ort = 2.4 ± 0.67 ; $p = 0.02$) ve 36-45 yaşında olanların puanından (ort = 2.4 ± 0.67 ; $p = 0.02$) anlamlı derecede yüksekti (**Tablo 1**).

Kruskal-Wallis Test sonuçları göre yüksekokul mezunlarının ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı tutum puanı (ort = 4.3 ± 0.5 ; $p = 0.001$) lise mezunlarının puanından (ort = $3.8 \pm .86$) anlamlı derecede daha yüksek olduğunu gösterdi. Yüksekokul mezunlarının ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı tutum puanı (ort = 4.3 ± 0.5 ; $p = 0.02$) ilkököl mezunlarının puanından (ort = 3.7 ± 1.0) anlamlı derecede daha yüksek olduğu görüldü (**Tablo 1**).

COVID-19 hastalığı geçirmeyenlerin COVID-19 korkusu puanı (ort = 2.7 ± 0.82) ve sağlık anksiyetesi puanı (ort = 1.9 ± 0.35) geçirenlerin COVID-19 korkusu puanı (ort = 2.3 ± 0.91) ve sağlık anksiyetesi puanından (ort = 1.8 ± 0.34) yüksekti. COVID-19 hastalığı geçirenlerin ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı tutum puanı (ort = 4.0 ± 0.86) ve bilgiye dayalı davranış puanı (ort = $3.5 \pm .88$) geçirmeyenlerin ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı tutum puanından (ort = 3.9 ± 0.93) ve bilgiye dayalı davranış puanından (ort = 3.3 ± 0.76) yüksekti. Ama bu farklar istatistiksel olarak anlamlı değildi (**Tablo 1**).

Kısıtlamalardan dolayı diş sorunlarının kötüye gittiğini düşünenlerin COVID-19 korkusu puanı (ort = 2.7 ± 0.86 ; $p = 0.04$) kötüye gittiğini düşünmeyenlerin puanından (ort = 2.5 ± 0.82) anlamlı derecede daha yüksek olduğu bağımsız örneklem T testi sonuçları gösterdi (**Tablo 1**).

Tablo 1.

Bireysel Özellikler Frekans (N) ve Yüzdeleri (%), (N=241); Covid-19 Korkusu Ölçeği (Covid K.Ö.), Sağlık Anksiyetisi Ölçeği (S.A.Ö.), Ağız Ve Diş Sağlığı Konusunda Bilgiye Dayalı Davranış (B.D.) Ve Bilgiye Dayalı Tutum (B.T.) Ölçek Ortalamaları (Ort.)- Standart Sapmaları (S.S.) Ve Cronbach's α Değerleri (α)

Değişkenler		Covid K.Ö.		S.A.Ö.		B.D.		B.T.		
α		0,854		0,752		0,796		0,896		
Ort. (S.S)		2,56 (0,54)		1,87 (0,59)		3,33 (0,5)		3,94 (0,59)		
		n (%)	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.
Yaş, yıl	18-25		2,4	0,67	1,9	0,28	3,4	0,68	4	0,61
	26-35		2,6	0,82	1,9	0,36	3,4	0,81	3,9	0,99
	36-45		2,4	0,92	1,8	0,37	3,2	0,82	3,8	1,14
	46+		3	0,99	1,9	0,45	3,2	0,83	4	0,73
	Ort.=31,8 Range=18-59									
Covid K.Ö. için ANOVA test; 18-25 yaş ile 46+ yaş arası $p = 0,02^*$, 36-45 yaş ile 46+ yaş arası $p = 0,02^*$										
Cinsiyet	Kadın	150 (%62,2)	2,7	0,77	1,9	0,34	3,4	0,77	4	0,85
	Erkek	91 (%37,8)	2,3	0,88	1,8	0,36	3,2	0,79	3,7	1
Bağımsız örnekleme T Testi, B.T. için Mann-Whitney Test			$p = 0,001^*$		$p = 0,03^*$		$p = 0,07$		$p = 0,01^*$	
Eğitim düzeyi	İlköğretim	35 (%14,5)	2,6	0,97	1,1	0,35	3,1	0,89	3,7	1
	Lise	95 (%39,4)	2,5	0,79	1,9	0,35	3,2	0,69	3,8	0,86
	Yüksekokul	28 (%11,6)	2,7	0,93	1,9	0,36	3,5	0,94	4,3	0,5
	Üniversite	61 (%25,3)	2,5	0,82	1,8	0,33	3,4	0,81	4	1,07
	Master/Doktora	22 (%9,1)	2,4	0,71	1,8	0,35	3,3	0,62	4,3	0,77
B.T. için Kruskal-Wallis Test; Lise ile Yüksekokul arası $p = 0,001^*$, İlkokul ile yüksekokul arası $p = 0,02^*$										
Covid 19 hastalığı geçirdinizmi	Evet	25 (%10,4)	2,3	0,91	1,8	0,34	3,5	0,88	4	0,86
	Hayır	216 (%89,6)	2,6	0,82	1,9	0,35	3,3	0,76	3,9	0,93
Kısıtlamalardan dolayı diş sorunlarının kötüye gittiğini düşünüyor musunuz	Evet	83 (%34,4)	2,7	0,86	1,8	0,35	3,3	0,82	4	0,85
	Hayır	158 (%65,6)	2,5	0,82	1,9	0,35	3,3	0,76	3,9	0,96
Bağımsız örnekleme T Testi, B.T. için Mann-Whitney Test			$p = 0,04^*$		$p = 0,1$		$p = 0,7$		$p = 0,8$	

Korelasyon Sonuçları

Korelasyon sonuçları **Tablo 2'**de sunuldu. COVID-19 korkusu ve sağlık anksiyetesi arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu tespit edildi (Pearson korelasyon katsayısı = 0.206; $p = 0.001$). COVID-19 korkusu ile ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı davranış arasında anlamlı pozitif korelasyon olduğu görüldü (Pearson korelasyon katsayısı = 0.253; $p < 0.001$). Verilerin sonuçları COVID-19 korkusu ile ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı tutum arasında anlamlı pozitif korelasyon olduğunu gösterdi (Spearman's korelasyon katsayısı = 0.158; $p = 0.014$). Ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı davranış ile bilgiye dayalı tutum arasında anlamlı pozitif korelasyon olduğu belirlendi (Spearman's korelasyon katsayısı = 0.334; $p < 0.001$).

Tablo 2.

Covid-19 Korkusu (Covid K.Ö.), Sağlık Anksiyetisi (S.A.Ö.), Ağız ve Diş Sağlığı Konusunda Bilgiye Dayalı Davranış (B.D.) ve Bilgiye Dayalı Tutum (B.T.) Arasındaki İlişki

	Covid K.	B.D.	S.A.
	Pearson korelasyon katsayısı (p değeri)	Pearson korelasyon katsayısı (p değeri)	Pearson korelasyon katsayısı (p değeri)
Covid K.	1		
B.D.	0,206 (0,001)**	1	
S.A.	0,253 (0,000)**	-0,030 (0,645)	1
** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (2-yönlü)			
	Covid K.	B.D.	S.A.
	Spearman's korelasyon katsayısı (p değeri)	Spearman's korelasyon katsayısı (p değeri)	Spearman's korelasyon katsayısı (p değeri)
B.T.	0,158 (0,014)*	0,334 (0,000)**	-0,036 (0,580)
*Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır (2-yönlü)			
** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (2-yönlü)			

TARTIŞMA

Bu çalışmadaki anket hastalara uygulanmaya başlandığında (Mart 2021) pandeminin Türkiye’de ortaya çıkmasının üzerinden 1 yıl geçmişti. Ağız Diş Sağlığı Merkezlerinde acil olmayan tedavi işlemlerinin yapılmasına yeni başlanmıştı. Mevcut çalışma pandemi koşullarının ağız diş sağlığı hizmetleri için başvuran hastalardaki etkisinin psikososyal yönü hakkında güncel bir veri sunmaktadır. Sağlık anksiyetesi yüksek olan bireylerin COVID-19 korkusu seviyelerinin de yüksek olduğu görüldü. Kısıtlamalardan dolayı diş sorunlarının kötüye gittiğini düşünen bireylerin ağız ve diş sağlığı bilgi düzeyi anlamlı derecede yüksekti. Ağız ve diş sağlığı bilgi düzeyi yüksek olan bireylerin COVID-19 korkusu seviyelerinin de yüksek olduğu belirlendi. Mevcut çalışma ağız ve diş sağlığı bilgisi ile COVID-19 korkusu ve sağlık anksiyetesi arasındaki ilişkiyi değerlendiren ilk çalışmadır.

Daha önceki çalışmalarda pandemilerin bireyler üzerinde stres, anksiyete, depresyon gibi çeşitli olumsuz psikolojik etkilere neden olduğu bildirilmiştir.^{12,24} Araştırmaya katılan bireylerin sağlık anksiyetesi (ort = 1.87) ve COVID-19 korkusu (ort = 2.56) düzeyine bakıldığında orta düzeyde olduğu görülmüştür. Bu sonuç literatürdeki çalışmalarla uyumludur.^{25,26} Kaygı ve risk algısı düzeylerinin kadınlarda daha yüksek olduğu rapor edilmiştir.^{13,25} Çalışmalar COVID-19 korkusunun erkeklere kıyasla kadınlarda daha yüksek olduğunu göstermiştir.^{21,27} Bizim çalışmamızda da kadınların sağlık anksiyetesi ve COVID-19 korkusu düzeylerinin erkeklerinkine kıyasla anlamlı derecede daha yüksekti. Bu çalışmada yaşı 46 ve daha fazla olan grubun COVID-19 korku puanı en yüksekti. Ancak yaş grupları arasında sağlık anksiyetesi açısından anlamlı bir fark yoktu. 60 yaş ve üstü grup genellikle hastalığın seyrinin en şiddetli olduğu grup olarak bildirilmiştir.²⁸ Çalışmamızdaki katılımcılarda en yüksek yaşın 59 olması bu farkın olmamasını açıklayabilir. Yüksek sağlık kaygısı olan birey kendi duygularını yanlış yorumlayabilir. Bu durum bireyi kaygı ve depresyon gibi olumsuz duygusal durumlara karşı savunmasız bırakabilir. COVID-19 salgını hakkındaki duygular ile diş hekimliği randevusuna gitme istekliliği ve anksiyete seviyeleri arasında önemli bir ilişki olduğu rapor edilmiştir.²⁹ Mevcut çalışmanın sonuçları sağlık anksiyetesi düzeyinin COVID-19 korkusu arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Kişisel sağlık davranışı, bireyde vücudun toplam sağlığının korunması için önemlidir ve bu ağız sağlığı davranışına da bağlıdır. Yapılan çalışmalar COVID-19 korkusu nedeniyle insanların diş tedavilerini ertelediklerini ve kısıtlamalardan dolayı diş tedavi hizmetlerine ulaşamadıklarını ortaya koymuştur.^{26,30} Çalışmamızın sonuçlarına göre ankete katılanların yarısından çoğu (%65.6) kısıtlamalardan dolayı diş sorunlarının kötüye gittiğini düşünmüyor. Ama kötüye

gittiğini düşünenlerin COVID-19 korkusu puanı düşünmeyenlerden anlamlı derecede daha yüksekti. Önceki çalışmalarda salgın hastalıkların varlığında eğitim düzeyi arttıkça diş tedavilerine bağlı olarak bulaş riskinin daha fazla olabileceği endişesinin arttığı sonucu elde edilmiştir.^{31,32} Sonuçlarımızda COVID-19 korkusu ile ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı tutum ve davranış arasında anlamlı pozitif korelasyon olduğu görülmüştür. Bu ilişki ağız ve diş sağlığı bilgi düzeyi yüksek olan bireylerin COVID-19’un bulaş yolları açısından da daha yüksek bilince sahip olabilecekleri ile açıklanabilir. Sağlık anksiyetesi ile COVID-19 korkusu arasında anlamlı bir ilişki olmasına rağmen sağlık anksiyetesi ile ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı tutum ve davranış arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Diş sorunlarının ilerlemesi konusunda endişe duyanların sağlık anksiyete puanları endişe duymayanlardan daha düşük olsa da istatistiksel bir anlamlılık yoktu. Yüksek kaygısı olan bireylerin, hastanelerin bulaşma kaynağı olduğu endişesiyle tıbbi yardım isteme konusunda isteksiz olması bu sonucu ortaya koymuş olabilir. Çünkü anket online değil diş tedavisi için hastaneye başvuran bireylere uygulanmıştır.

Sağlık kaygısı düşük olan bireyler, pandeminin kontrol altına alınmasıyla ilgili uyarılara uyma konusunda isteksiz ve oldukça rahat davranabilirler.³³ Bu bilgiye paralel olarak çalışmamızın sonuçlarına göre COVID-19 hastalığı geçirmeyenlerin COVID-19 korkusu ve sağlık anksiyetesi puanı COVID-19 hastalığı geçirenlerden istatistiksel olarak anlamlı olmasa da daha yüksekti.

Cinsiyetin ve eğitim düzeyi gibi demografik faktörlerin sağlık okuryazarlığındaki farklılıkları ortaya çıkaran önemli bir faktör olduğu literatürde bildirilmiştir.^{10,13} Önceki çalışmalar kadınların erkeklere göre ağız ve diş sağlığı hakkında daha fazla bilgiye sahip oldukları ve daha iyi ağız sağlığı davranışları sergilediklerini göstermiştir.^{10,11} Çalışmamızda da kadınların ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı tutum puanı erkeklere göre anlamlı derecede daha yüksekti. Kadınların bilgiye dayalı davranış puanı istatistiksel olarak anlamlı olmasa da erkeklerden daha yüksekti. Düşük eğitim düzeyinin daha düşük ağız ve diş sağlığı bilgisi ve davranışı ile ilişkili olduğu bildirilmiştir.^{8,10,11} Benzer şekilde, mevcut çalışmada ağız ve diş sağlığı konusunda bilgiye dayalı tutum ve bilgiye dayalı davranış puan ortalaması eğitim durumu bazında incelendiğinde en düşük puan ortalaması ilkökul kategorisinde görülmektedir, en yüksek puan ortalaması ise yüksekökul kategorisinde görülmektedir.

Bu çalışmanın başlıca sınırlılıklarından biri, araştırmanın kesitsel doğası nedeniyle uzun vadeli etkisi hakkında herhangi bir sonuç çıkarmanın zor olmasıdır. Bir diğeri anketin hastaneye başvuran bireylere yapıldığı için sağlık kaygıları nedeniyle

hastaneye başvurmayanlar göz önünde bulundurulursa çalışma örneğinin, alındığı popülasyonu tam olarak yansıtmama ihtimalidir.

SONUÇ

Sonuç olarak, bulgularımız pandeminin kadınları ve 45 yaş üzeri bireyleri daha fazla etkilediği, bu sürecin toplumun bir kesiminde diş sağlığının devam ettirilmesi konusunda endişeye yol açtığını göstermiştir. Sonuçlarımız ağız, diş sağlığı bilgi düzeyi COVID-19 korku düzeyi arasındaki pozitif ilişkiyi ortaya koymuştur. Bu sonucu desteklemek için pandeminin psikososyal etkisini ve uzun vadeli sonuçlarını değerlendirmek üzere geniş kitleli ve uzunlamasına çalışmalara ihtiyaç vardır. Pandemi nedeniyle diş tedavilerinin aksatılması koruyucu diş tedavilerinin aksamasına ve diş problemlerinin ilerlemesine neden olabilir. Sonuçta basit tedavilerle çözülebilecek sorunlar maliyetli ve zaman alıcı hale gelebilir. Bu durum hem toplum hem de devlet ekonomisinde ciddi bir yüke neden olabilir. Mevcut çalışmanın sonuçları toplumun psikososyal durumunu ortaya koyup toplumun diş sağlığının sürdürülmesi için gereken tedbir ve ihtiyaçların belirlenmesi adına ileriki çalışmalara ön ayak olabilir.

Yazar Katkıları

Fikir/Kavram: Ayşe Toraman, Kübra Karaçam;
Tasarım: Ayşe Toraman, , Kübra Karaçam;
Denetleme/Danışmanlık: Ayşe Toraman, , Kübra Karaçam;
Veri Toplama ve/veya İşleme: Ayşe Toraman, , Kübra Karaçam;
Analiz ve/veya Yorum: Ayşe Toraman,;
Kaynak Taraması: Ayşe Toraman;
Makalenin Yazımı: Ayşe Toraman;
Eleştirel İnceleme: , Kübra Karaçam;

KAYNAKLAR

1. Spagnuolo G, De Vito D, Rengo S, Tatullo M. COVID-19 Outbreak: An Overview on Dentistry. *Int J Environ Res Public Health* 2020;17.
2. Velavan TP, Meyer CG. The COVID-19 epidemic. *Trop Med Int Health* 2020;25:278-280.
3. World Health Organization, Coronavirus (COVID-19) Situation Report-114. In: World Health Organization 13 May 2020.
4. Ornell F, Schuch JB, Sordi AO, Kessler FHP. "Pandemic fear" and COVID-19: mental health burden and strategies. *Braz J Psychiatry* 2020;42:232-235.
5. Lin C-Y. Social reaction toward the 2019 novel coronavirus (COVID-19). *Social Health and Behavior* 2020;3:1-2.
6. Kumar P DA, Grupta V, Singh H, Sargaşyan V. Cross sectional evaluation of awareness of prevention of dental caries among general paediatricians in Ghaziabad district, India. *Annals of Medical and Health Sciences Research* 2014;4:302-306.
7. Genco RJ, Borgnakke WS. Risk factors for periodontal disease. *Periodontol 2000* 2013;62:59-94.
8. Ahamed S, Moyin S, Punathil S, Patil NA, Kale VT, Pawar G. Evaluation of the Oral Health Knowledge, Attitude and Behavior of the Preclinical and Clinical Dental Students. *J Int Oral Health* 2015;7:65-70.
9. Jagan P, Fareed N, Battur H, Khanagar S, Manohar B. Conceptual knowledge of oral health among school teachers in South India, India. *Eur J Dent* 2018;12:43-48.
10. Abu-Gharbieh E, Saddik B, El-Faramawi M, Hamidi S, Basheti M, Basheti M. Oral Health Knowledge and Behavior among Adults in the United Arab Emirates. *Biomed Res Int* 2019;2019:7568679.
11. ATALAY F, SARAÇLI, S. Bireylerin Ağız ve Dış Sağlıkına İlişkin Tutum ve Davranışlarının İstatistiksel Yöntemlerle İncelenmesi: Afyonkarahisar İli Örneği. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 2020;10:172-180.
12. Lee AM, Wong JG, McAlonan GM, et al. Stress and psychological distress among SARS survivors 1 year after the outbreak. *Can J Psychiatry* 2007;52:233-240.
13. Ozdin S, Bayrak Ozdin S. Levels and predictors of anxiety, depression and health anxiety during COVID-19 pandemic in Turkish society: The importance of gender. *Int J Soc Psychiatry* 2020;66:504-511.
14. Torales J, O'Higgins M, Castaldelli-Maia JM, Ventriglio A. The outbreak of COVID-19 coronavirus and its impact on global mental health. *Int J Soc Psychiatry* 2020;66:317-320.
15. Garcia R. Neurobiology of fear and specific phobias. *Learn Mem* 2017;24:462-471.
16. Boorin MR. Anxiety. Its manifestation and role in the dental patient. *Dent Clin North Am* 1995;39:523-539.
17. Asmundson GJG, Abramowitz JS, Richter AA, Whedon M. Health Anxiety: Current Perspectives and Future Directions. *Curr Psychiat Rep* 2010;12:306-312.
18. Kılıçarslan MA ÇŞF, Özcan M. Assessment of dental care during the COVID-19 pandemic in Turkey and future projections. *Braz Dent Sci* 2020;23:1-7.
19. Available at: <https://saglik.gov.tr/TR,468484/covid-19-pandemisinde-saglik-kurumlarinda-calisma-rehberi.html>.
20. Ahorsu DK, Lin CY, Imani V, Saffari M, Griffiths MD, Pakpour AH. The Fear of COVID-19 Scale: Development and Initial Validation. *Int J Ment Health Addict* 2020:1-9.
21. Haktanir A, Seki T, Dilmac B. Adaptation and evaluation of Turkish version of the fear of COVID-19 Scale. *Death Stud* 2020:1-9.
22. Salkovskis PM, Rimes KA, Warwick HMC, Clark DM. The Health Anxiety Inventory: development and validation of scales for the measurement of health anxiety and hypochondriasis. *Psychol Med* 2002;32:843-853.
23. AYDEMİR Ö, KIRPINAR, İ., SATI, T., UYKUR, B., CENGİSİZ, C. Sağlık Anksiyetesi Ölçeği'nin Türkçe için Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. *Nöropsikiyatri Arşivi Dergisi* 2012;50:325-331.
24. Wu KK, Chan SK, Ma TM. Posttraumatic stress after SARS. *Emerg Infect Dis* 2005;11:1297-1300.
25. Wang C, Pan R, Wan X, et al. Immediate Psychological Responses and Associated Factors during the Initial Stage of the 2019 Coronavirus Disease (COVID-19) Epidemic among the General Population in China. *Int J Environ Res Public Health* 2020;17.
26. OVALIOĞLU Z, BOZKURT, D.A., AKMAN, M. Covid-19 Pandemi Sürecinde Endodonti Kliniğine Gelen Hasta Anksiyete Düzeyi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Dış Hekimliği Dergisi* 2021;2.
27. Evren C, Evren B, Dalbudak E, Topcu M, Kutlu N. Measuring anxiety related to COVID-19: A Turkish validation study of the Coronavirus Anxiety Scale. *Death Studies* 2020.
28. Team CC-R. Severe Outcomes Among Patients with Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) - United States, February 12-March 16, 2020. *MMWR Morb Mortal Wkly Rep* 2020;69:343-346.
29. Peloso RM, Pini NIP, Sundfeld Neto D, et al. How does the quarantine resulting from COVID-19 impact dental appointments and patient anxiety levels? *Braz Oral Res* 2020;34:e84.
30. Faccini M, Ferruzzi F, Mori AA, et al. Dental Care during COVID-19 Outbreak: A Web-Based Survey. *Eur J Dent* 2020;14:S14-S19.
31. Ashok N, Rodrigues JC, Azouni K, et al. Knowledge and Apprehension of Dental Patients about MERS-A Questionnaire Survey. *J Clin Diagn Res* 2016;10:ZC58-62.
32. GEDUK G, SAĞLAM, G., BİLTEKİN, H. Koronavirüs Hastalığı 2019 (COVID-19) Pandemisi Sırasında Dış Hekimine Başvuran Hastalarda Bilgi ve Endişe Düzeyinin Değerlendirilmesi: Anket Çalışması. *Batı Karadeniz Tıp Dergisi* 2021;5:232-239.

33.Asmundson GJG, Taylor S. How health anxiety influences responses to viral outbreaks like COVID-19: What all decision-makers, health authorities, and health care professionals need to know. J Anxiety Disord 2020;71:102211.

Yazışma Adresi:

Ayşe TORAMAN
Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Diş Hekimliği
Fakültesi Periodontoloji AD, İstanbul, Türkiye
E Posta: draysetoraman@gmail.com